

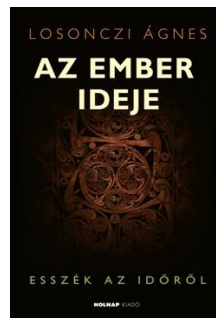
DEBRECENI BOGLÁRKA

A múlt jelen

Losonczi Ágnes: *Az ember ideje. Esszék az időről*

Losonczi Ágnes, ahogyan az korábbi munkáit¹ tanulmányozva is kiderül, nem kapcsolódik szorosan a hagyományos értelemben vett, a főként kvantitatív elemzések eredményeit feldolgozó, az időtényezőt számtalan esetben kiiktató szociológiai szemléletmódhoz, kötetei oldottabb hangvételűek, mint a tudományos munkák jellemzően eltávolító leírásai. Gyáni Gábor az *Élet és Irodalom Ex libris* rovatában közölt recenziójában idézi az iskolateremtő szociológus hetvenes éveiben tett szerzői hitvallását, ami fontos támpontot adhat az elemzők számára. Eszerint Losonczi szövegkonstruálására jellemző, hogy „*survey*nek nem mindig korrekt, irodalomnak nem mindig olvasmányos, elméletnek praktikus, praktikumnak túlságosan elméleti, tudománynak helyenként költészet, költészetnek tudomány”.²

Losonczi munkáinak hangvételére ez a meghatározás mind a mai napig érvényes, és éppen ebből adódik *Az ember ideje* című esszékötet jelentőségének kettős megítélése, ambivalens érzéssel telített fogadtatása. Néhányan, mint például Bernáth László, a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetének docense, az írás azon tulajdonságát értékeli hibaként, amit egyben előnyének is tartanak. Bernáth azt a közvetlen

hangnemet nézi kritikus szemmel, ami a tények, a kutatási eredmények elsikkasztásával, a szubjektív élmények felől közelít a viselkedésmódok, a társadalmi mintázatok, alakzatok (patterns of society) megértéséhez.³ Losonczi koncepciója azonban éppen az, hogy az időelméletek, az időről való gondolkodásmódok, a kulturális különbségekben való meghatározások rendszertelen, olykor önkényes felsorakoztatásával kerüljön közelebb az „időfogalomhoz”, és így, a személyes megszólítottság érzetét generálva, a kitárulkozás hitelességét keltő, közvetlen mondható narratív elbeszélés módszerével gondolkoztassa el olvasóit saját idejükhöz való viszonyukról. A szerző által felhozott példák sokszínűsége kiszélesíti a befogadók látókörét, ezáltal bárki kiválaszthatja a neki tetsző mítoszokat, eszméket, elméleteket, amelyekkel azonosulni tud. Ő maga így ír erről: „Eloldoztam magam társadalomkutatói kötelmeimtől, a tudományos objektivitást igénylő magatartástól és kalandozni kezdtem az időben – az időről szóló gondolatok, képek, filozófiai, mitológiai, vallásos és racionális felfogások között. Munkám során megengedtem magamnak, hogy szabadon, mondhatnám, szívem szerint válogassak az összegyűjtött anyagok gazdag

választékából. [...] Azokat idézem fel, amelyek visszhangra találtak bennem.”⁴

A szerző mindig is arra törekedett, és most is arra törekszik, hogy a rész vizsgálataival világítson rá az „egészre”, interdiszciplináris megközelítésmódjával alapul veszi a társtudományok, úgymint a történelem, a kulturális antropológia, a filozófia, a pszichológia eredményeit. Komplexitásra törekvő elemzéseinek ezen túl karakteres vonását adja, hogy párbeszédet folytat a művészetekkel, irodalmi, zenei és képzőművészeti alkotásokkal is. Vizsgálja a különböző szemléletmódok, művészeti alkotások befogadásának, interpretálásnak módzatait, variánsait, az emberi életre gyakorolt hatásait, az emlékezet dimenzióit, a narratívák feldolgozásának lehetséges változatait, társadalmi vonatkozásait, a szubjektív nézőpontok megjelenését az individuális és a kollektív, mikro- és makrotörténelemben – az „idő tükrében”.

Fazekas Gergely találóan jegyzi meg ismertetőjében: „Losonczi Ágnes azzal szembesült, hogy foglalkozott bár élete során zeneszociológiával, az életmód kérdéseivel, egészség és társadalom viszonyával, vagy éppen a történelmi traumatizáció jelenségével, tulajdonképpen tárgya soha nem volt más, mint az idő.”⁵

A gadameri horizontelmélet értelmében nem lehet megkerülni azt a kérdést, ki és hogyan értelmezi, látja a tendenciákat, jelenségeket, hogyan alkalmazkodik a környezetéhez, miként éli meg saját idejét. Gadamer a Husserltől átvett horizont fogalmával írja le azt a hermeneutikai szituációt, melyet, a térbeli mozgásból adódóan, állandóan változó előítéleteink határoznak meg. A különböző hermeneutikai szituációkból, pozíciókból értelmeződik ugyanis a múlt, ami kihatással van a jelenre és

meghatározza a jövőt, a jövőkép kialakítását. Az időbe vetettség érzete, az emberiség és az egyén történetiségének a múltból a jelenen át a jövőbe tartó linearitása, illetve a linearitásban megjelenő ciklikus időszemlélet-élménye mind olyan tapasztalat, ami az élet összes mozzanatára kihat, ezért, bármiről szól is egy kutatás, az idő kérdését lehetetlen megkerülnie.

Losonczi Ágnes tehát újraértelmezte eddigi kutatási eredményeit, 2009-ben megjelent kötetében bevezette az időtényező szerepének értékelését. Tudvalevő, hogy az oral history, az elbeszélő történelem fontossága megkerülhetetlen a társadalmi viszonyok, az egyéni életutak feltérképezésében. A szerző is tudja ezt, mégis, az olvasónak az oral history-val foglalkozó részeknél támad hiányérzete. Annak ellenére, hogy Losonczi Ágnes kutatásaiban nagy szerepet kapott az empirikus attitűd, ami észrevehetően körvonalazódik a részvétellel történő megfigyelések, a különböző interjútechnikák eredményeinek ismertetésénél, például *A legnagyobb évforduló: gyerekvárás, szülés, születés* című fejezetben. A tapasztalatok sommázása, néhány elhangzott frázis felidézése mellett meglehetősen kevés szer fordít figyelmet az időtapasztalat elbeszélésének a módozataira, elbeszélhetőségének a határait, bár az emlékezet korlátairól több helyen is számot ad. Mégsem róható fel a tapasztalati tényező a reprezentáció aktusával egybefűződő fogalma vizsgálatának hiánya, mivel egyedi módon közelít a témához.

Amint az elbeszélések egy részében, főként az utolsó nagy fejezetben, amely *Az öregségről* címet kapta, Losonczi több helyen megjegyzi, hogy az emberi élet előrehaladtával egyre kevesebb marad a jövőből, és egyre több a(z el)múlt. A halál pillanatának közeledtével érde-

mes számba venni, értékelni az életút eseményeit, kiemelt vagy kevésbé karakteres állomásait, kitérőit, a kapcsolatok, a megélt idő milyenségét. Pontosan ez történik ebben az esetben is, egy közel nyolcvanéves, kifinomult érzékenységgel, hatalmas (élet)tapasztalattal és tudással rendelkező nő tekint végig eredményein, gondolkozik el az „élet nagy kérdésein”, az emberi élet fordulópontjain, mint a születés, a gyermekvállalás, a halál; a földi lét értelmén, a megoldott és megoldatlan feladatokon. Összefoglal, kiegészít, és mindezt úgy teszi, hogy amikor konkrétan nem, akkor is az időről beszél, az idő perspektívájából. „És e »kalandozások az időben« – miként ő nevezi – éppen attól válnak oly magukkal ragadóvá, hogy nem valamely tudományos tézis igazolását vagy kutatási eredmény felmutatását célozzák, hanem egy halhatatlanul érzékeny ember szellemi univerzumába engednek bepillantást.”⁶

A kötet *A prédikátorok könyve 3*, első strófájával kezdődik. „Mindennek rendelt ideje van.” Ez a mondat nem egyfajta fatalista felfogásmód tükröződése, hanem magába sűríti azt a sokféleképpen megfogalmazott tényt, bibliai tanítást és bölcsességet, hogy mindennek megvan a maga helye, vagyis rendje a világban, minden mozzanat időbeliséggel rendelkezik, azaz bármihez hozzárendelhető, hozzárendelődik az időtényező, minden a maga idejében nyeri el létjogosultságát, értelmét, az idő pedig alapvető egzisztenciális tény, a halál és a végesség tudatából fakad.

A könyv szövegei négy fő téma köré csoportosulnak: idő-találkozások a kutatásban, az idő megalkotása, küzdelem az időért, az idővel, az idő ellen és az idő irányai, jelene. Losonczi azonban konkrét példákon keresztül is kifejti gondolatait, három korábbi, legfonto-

sabb kutatását ismerteti, átértelmezve a korábbi eredményeket. A három téma: a zene és az idő kapcsolata, a művészetté vált, éltető idő; a már említett gyermekvállalás és az ahhoz kapcsolódó teendők, családi magatartásformák, beavatkozások, vállalások, kényeszerítő körülmények; valamint az öregedés kulturális, társadalmi, generációs különbségekben és konfliktusokban is megragadható, változó megítélése, kapcsolatban az egészség, egészségügy, egészségügyi ellátás, a demográfiai növekedés megválaszolt és megválaszolatlan kérdéseivel.

A mintegy 310 oldal terjedelmű írásban több recens, kevésbé recens, vagy átlagos kérdés felmerül, melyekre Losonczi a maga tapasztalatai, olvasmányélményei, tudása alapján próbál válaszolni, de minden válasznak egyetlen lényeges aspektusa van, az, hogy az emberi élet folyamatosságát hangsúlyozza, ezáltal a lét megszentelődik, értelmet ad a cselekedeteknek. A kötet olyan szempontból is bírálat érte, hogy Losonczi általános tényeket sorakoztat fel, melyeket aktualitással bíró, társadalomtörténeti aspektusban tárgyal. „Néha fel-felkapja a fejét az ember, amikor az időről szóló nagyon általános és közismert tényeket a szerző összeköti például valamilyen magyarországi aktualitással, mondjuk a rendszerváltás után beállt változásokkal összefüggésben, de egyébiránt a probléma éppen ez: a kötetben nagyon általános és közismert tények sorakoznak. Valójában nem is az »általánossággal« és a »közismertséggel« van a baj, mert az viszonyítás kérdése, hogy mit nevezünk közismertnek, és az »általános« tények is lehetnek roppant fontosak, hanem ezzel a bizonyos »sorakozással«. Senki nem állítja, hogy egy esszébe feltétlenül világrengető ötletet kell

elhelyezni, valószínűleg sokkal lényesebb, hogy legyen lüktetése a gondolatmenetnek, legyen benne valami meglepő [...]”⁷

A kritika lehetne akár jogos, mégsem az. Az egyik ellenvetés, hogy az esszének több válfaja létezik. Igaz, hogy az irodalmárok körében, az utóbbi időben a legelterjedtebbek azok a francia esszéhez kötődő írások, amelyek ironikus hangvételűek, könnyedek vagy humorosak, esetleg meghökkentő mozzanatokat is beépítenek a leírásba, a tudományos élet résztvevői pedig inkább az ún. angol esszé, a „jól megírt gondolkodás” kedvelői, de Losonczi inkább a német, elemző esszéista hagyományokhoz igazodik. Az esszé egyébként is nehezen körvonalazható, ún. átmeneti műfaj, ami az irodalmi és a bölcséleti elbeszélés pengeélén táncol. Alapvető kritériumai: párbeszédbe kapcsolódik, vagy párbeszédet kezdeményez egy témával kapcsolatban, melynek mélyebb gondolati rétegeit, struktúráit a filozofikus gondolkodás eszköztárával igyekszik feltárni, érthetőbbé vagy áttekinthetőbbé tenni, tehát analitikus, elemző, de nem csupán különböző értelmezéseket mutat be, hanem a szerző személyes véleményét is tükrözi, adomákkal, saját tapasztalatokkal színesítve az elbeszélést. Amint Losonczi Ágnes teszi. A szerző ugyanis nem egy álláspontot véd, hanem a szövegalkotás segítségével próbál rájönni valamire. Már maga a Montaigne (*Essais*) óta használt *essai* szó jelentése (próba, próbálkozás) is a műfaj esetlegességére utal. „Míg az értekező a módszer, addig az esszéíró a módszer iránti kétely képviselője.”⁸ Nem a descartesi kételkedés

filozófiájáé, hanem inkább arról van szó, hogy elemzéseit a benne fölmerült kérdések, kételyek indukálják.

Aztán az is „meglepő”, hogy a szerző ennyire bölcsen fogadja a „megmáshíthatatlant”, ilyen jól összehangolja biológiai, egyéni és társadalmi idődimenzióit, és ennyire derűsen, nyugodtan tekint múltjára, és várakozással a jövője felé, mert idősen is csak úgy lehet teljes életet élni, ha vannak célok, van az individuumnak jövőképe. Losonczi nem fél az időtől, az idő „végezetétől”, így – amellett, hogy felzaklató ennyi „általános igazságot” elolvasni, ömlesztve – miután végig hömpölyög a szellem a szövegeken, megnyugvást talál, mert átgondolja mindazt, amit nap mint nap megtapasztal, átél, de soha nem vesz komolyan. Legkönnyebb ugyanis háritani, az elbeszéléseket megfelelően alakítani a jelenben, a vágyott jövő reményében, kijátszva a múltat, ami nélkül pedig nincs jelen és jövő, anélkül, hogy tudatosítanánk önmagunkban, hogy bár az életnek egyszer vége szakad, mégis tovább élünk, az utánunk következőkben, a következő generációban és a történelemben is.

Végül, Losonczi Ágnes kötetének újabb ajándéka, hogy ad hoc módon válogat az időről szóló, más elbeszélésekből, Borges-től Thomas Mannig, Sebaldtól Szent Ágostonig, Halbwachs-ig és Heideggerig, az egyik legszélesebb spektrumát tárja elénk a filozófiának, az elméletnek, újabb kérdéseket generálva azok számára, akik szeretnék folytatni az időről szóló elmélkedést.

(Holnap Kiadó, Budapest, 2009)

Jegyzetek

¹ *Zene életének szociológiája* (1969), *Zene, ifjúság, mozgalom* (1974), *Az életmód az időben, a tárgyakkban és az értékekben* (1977), *A kiszolgáltatottság anatómiája az egészségügyben*

(1986), *Ártó-védő társadalom* (1989), *Utak és korlátok az egészségügyben* (1998), *Sorsba fordult történelem* (2005).

- 2 *Élet és Irodalom*, LIV. Évfolyam 2. szám, 2010. január 15.
- 3 BERNÁTH László, *Az ember ideje – fontos információk adagolása az időről*. In: *Kultúra&Kritika*, A PPKE Esztétika Tanszék kritikai portálja, 2009. 06. 06. [www.kuk.btk.ppke.hu/?section=irodalom&aid=243]
- 4 LOSONCZI Ágnes, *Az ember ideje. Esszék az időről*. Budapest: Holnap, 2009. 11.
- 5 FAZEKAS Gergely, *Kalandozások az időben, Népszabadság*, 2009. április 22. [www.nol.hu/lap/kult/lap-20090422-20090422-32]
- 6 *Uo.*
- 7 BERNÁTH László, *i. m.*
- 8 THOMKA Beáta, *Esszépoétika. Jankovics Józsefnek*, In: CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit (szerk.): *Humanizmus és gratuláció*. Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet – Bállassi Kiadó, 2009. 445.

RACS CSABA

„Nem leszek sohasem a játékszered”?

Tóth Eszter Zsófia: Kádár leányai. Nők a szocialista időkben

Tóth Eszter Zsófia a Magyar Országos Levéltár munkatársa, az 1945 utáni magyarországi társadalomtörténet elismert kutatója második önálló kötetében, *Kádár leányai Nők a szocialista időkben*, a társadalmi nemek, közkedvelt és a hazai tudományosságban is polgárjogot nyert kifejezéssel élve a gender tanulmányok társadalomtudományi területébe vezeti be az olvasót. A szerző a már-már önálló tudományként jelentkező gender kutatások mellett számos kutatási irányzathoz, történeti iskolához csatlakozik munkáiban, melyek az „új történetírás” jellemzői. Így a történeti antropológia, a német Alltags-geschichte (hétköznapok története), a mikrotörténelem is hatással vannak történeti tevékenységére, mely mód-

szerek elsajátítása a '70-es történeti generáció sajátjaként jelentkezik, a történet-tudomány megújításában kifejtett tevékenysége során¹ Tóth Eszter Zsófia munkái kifejezetten példaként szolgálhatnak az antropológiai szemlélet elsajátítására, a könyvformátumban is elérhető doktori disszertáció a hatalom és az egyén, valamint kifejezetten a munkásság társadalmi rétegeinek viszonyát elemzi. Többek között az Állami Díj befogadástörténetét emeli kutatása fókuszába, amikor a Budapesti Harisnyagyár Felszabadulás brigádjának munkásnőivel készít életinterjúkat, többek között a nemzetközi tudományosságban is elismert Gabriele Rosenthal módszertanát is elsajátítva, mely az oral history mind népszerűbb

irányzatának recepcióját jelenti történelmi munkájában.² „A szocialista időszak nemcsak azért legitim terepe a történelmi elemzéseknek a nők szempontjából, mert a paternalista állam a hivatalos diskurzusban egyenjogúságot hirdetett, hanem azért is, mert még köztünk vannak azok a nők, akik ezt az időszakot megélték, egyéni tapasztalataikról életinterjú keretében beszámolhatnak (10).” A szerző az életinterjúkat teljes jogú történelmi forrásként kezeli, ennek megfelelően az általában jellemző szemléltető funkción túl az interjúk forráselemzését is elvégzi, például a hivatalos diskurzus és az emlékek konstrukciónak összefüggésében.

A posztmodern kor történetírása mindinkább az egyszerű ember, a kisember problémái felé fordul, akiket korábban a történelem veszteseiként értékelték. Hans Medick programadó írásban a szociálintropológiai módszerek társadalomtörténelmi alkalmazásától a hagyományos Európa-centristikus és evolucionista történelemszemlélettől eltérő látószög kialakulását várta, amely társadalomtörténet számára láthatóvá teszi a pauperizált rétegek, a népi kultúra, a nők és a nemi kapcsolatok, a család intézményének történelmi változásait. Mindez a társadalomtudományokban unilineáris látásmóddal leírt fogalmak átalakulását eredményezte, elsősorban a modernizáció és az ipari forradalom, amelyet immár számos társadalmi réteg és/vagy osztály jogfosztottságát és elszegényedését eredményező, ugyanakkor az uralom új formái mellett az igénybejelentés, az igazságosság, vagy az ellenállás új rendszerét is létrehozó történelmi jelenségként szemlélték. A „nagy változások” perifériáin élő „idegenek” lettek a történettudomány bennszülöttjei.³

Ebbe az összefüggésbe szervesen illeszkedik Tóth Eszter Zsófia látásmódja is, amelyre az idegenség érzékeltetése jellemző. Vizsgálati alanyaiként az éppen érvényes normákat átlépő, „határátlépő” nőket nevezi meg. Mindenesetre a mindentudó történész helyére a társadalomtörténet új paradigmáival együtt az olvasmányos stílusú, az olvasóval együtt nyomozó, alulról szemlélődő, majd konstruáló történész lépett. Jellemző a történelmi antropológia vagy az Alltagsgeschichte művelőire, hogy „kaleidoszkópszerű látomás tárul az olvasó elé, hiszen a történész egymással csak lazán összefüggő tükrök segítségével közelít hőséhez: a múlt emberéhez. Ennek a tudatosan választott történelmi ábrázolási módszernek az eredménye, hogy a vizsgálni kívánt átlagembereket a legkülönbözőbb szögekből vehetjük egyidejűleg szemügyre, apró mozaikkockákat helyezve egymás mellé.”⁴ Tóth Eszter Zsófia ugyanerről: „A kép nők életéről, a női tapasztalatokról persze nem lehet teljes, inkább mozaik-szerű [...]” (11.) Ezen mozaikdarabkák képezik egyben a könyv szerkezeti egységeit. Ezt a hatást csak erősíti, hogy az egyes fejezetek a szerző korábbi tanulmányainak újragondolt változatai, melyek 2006 és 2008 között születtek.

A múlt hősei esetünkben egyértelmű módon a szocialista időszak női. A szereplőkkel városokban, elsősorban Budapesten találkozunk. A városok és társadalmuk a társadalomtudományok, – az antropológiától a behaviorista földrajzig – közkedvelt vizsgálati alanyai. Robert Ezra Park és a Chicagói iskola a városokat ökológia egységeként kezelte, egyfajta lelkiállapotként ábrázolta. A városszociológia atyja szerint a városok a modern ember „élőhelyei”, lakói antropológiai módsze-

rekkel megismerhetők.⁵ Mindezzel messze megelőzte korát.

A *Kádár leányai* című kötetben rögtön az első fejezet a modern város mikroszintű vizsgálatához és a gender témához ugyan elválaszthatatlanul illeszkedő, de legalább annyira önálló témaként is létjogosultságot élvező migráció kérdése került. A faluról bevándorló fiatal lányokat hajlamosabbnak tartották deviánsnak minősített viselkedésre. A magyarországi tudományosságban is ismert Magdalena Zaborowska Amerikába bevándorolt, főleg kelet-európai nők narratíváit elemezte a társadalmi nemek konstrukciójából kiindulva. Szerinte a sztereotípiák, melyek a bevándorló lányokról szóltak, a szerepelvárosokból származtak, melyeknek nem tudtak megfelelni, így a róluk szóló diskurzusokban prostituálódtak, rossz asszonyok és rossz anyák voltak, szabadabban kezelték a test reprezentációjával és a szexualitással kapcsolatos normákat, mely utóbbi Zaborowska szerint pusztán a szegény családoknál jelentkező helyhiányból fakad. A munkásnők ilyen viselkedése a közbeszédben egyenlő a feslettséggel.⁶ Mindezek a témák ebben az első fejezetben is visszaköszönnek. Miért nem sikerült pesti udvarlót fognia egy munkásszállón lakó lánynak, aki csipkebugyiban ment randevúzni? – teszik fel a kérdést a könyv hátlapján. A városi életforma adaptálásának problémái mellett érdekesek azoknak a többnyire szintén városi nőknek az elbeszélései, akik a hagyományos női szerepekből kilépve vettek részt az 1956-os forradalomban. Bár mint a szerző megállapítja, nem véletlen, hogy 1956 mint a férfiak forradalma vonult be a történetírásba, még ha a nők szempontjából mindeddig kevésbé vizsgálták is a forradalmat, az „autonóm nő alakja csak

néha sejlik fel” az anyai, feleségi és nemzeti keretek mögül. (50.) Érdekesítő az 1956. decemberi *Magyar Anyák! Lányok! Asszonyok!* röplap és az illegális *Élünk* című újság cikkének felhívására tartott női felvonulás, tüntetés elemzése a maszkulin szemszögből, mely szerint a nők feladata elsősorban az emlékezés. Innen érthető a szerző megállapítása, mely az egész kötetre érvényes: „Az írások nagy része nem csak nőknek, s nem csak nőkről szól.”⁷

A feszítő hangulatú írásokban bontakozik ki Tóth Eszter Zsófia forráshasználata, mely a hagyományos levéltári forrásokon messze túlnyúlik. Előrebocsátottuk már az életinterjúkkal kapcsolatban, de ide sorolható a Nők Lapja-cikkek elemzése, illetve korabeli filmek (*Vészcsengő, Adj király katonát, Falfúró*) és a képek felvonultatása (a képek illusztratív funkciót is betöltenek a könyvben). Az újságírók által gerjesztett témák közül, melyek a közbeszédet befolyásolták, a lányanyákkal és a gyes-betegséggel (neurózissal) kapcsolatos *Okos lányok* és az *Unalom összkomfortban* cikksorozat, valamint olvasói levelek elemzése tűnik ki. A hivatalos propaganda és a cenzúra miatt befolyásolt újságok a hivatalos diskurzus megjelenítői, az ezzel ellentétes véleményt formáló olvasókat emlékeztetik a hivatalos elvárásokra. Egyúttal tartalmazzák a nőekkel kapcsolatos ábrázolásokat, ami igényt tarthat a történész érdeklődésére. Ebből a szempontból a Nők Lapja, mely nagy népszerűségnek örvendett, fontos szerepet tölt be. A gyes-neurózissal kapcsolatban kerít sort a szerző a szomszédság mint alapvető városi intézmény átalakulásával kapcsolatos elemzésére a panelvilágban. A Chicagói iskola is felfigyelt a szomszédságra, melyet a bevándorlók elsődleges csoportjaiban megélt „face-to-face” kap-

csolatok új környezetbe transzformálódásaként ábrázolt, melynek számos funkciója között akár politikait is talált.⁸ A szomszédság ellenőrző funkciójának gyengülése az újonnan épített panelrengetegben a hagyományos munkástelepekhez képest hatványozottnak ábrázolt jelenség, ebben az ábrázolásmódban a lakók elszigetelődnek, elmagányosodnak,⁹ teret nyitva a deviáns viselkedésnek. A deviáns anyukák mindennapjainak elemzésébe torkollik a *Falfűró* című film szereplőinek elemzésén keresztül ez a fejezet is.

Hasonlóan érdekes kérdés a dolgozó nőkkel kapcsolatos szerepváltozások feldolgozása. A társadalmi mobilitás lehetőségétől vezérelt nők, akik férfias munkahelyen teljesítettek, gyakran kényszerültek a munkahelyi és otthoni, elsősorban anyai és feleségi szerepek elválasztására, amely az öltözködésben, de a nyelvhasználatban is jelentkezhetett, mint azt a szimbólummá vált traktoros nők példája mutatja. A Kádár-korszakból Éva és Paula munkásnőkön keresztül, akik az országgyűlési képviselőségig vitték, domborodik ki leginkább az oral history Tóth Eszter Zsófia

által generált módszertana, amely felszín alatt a munkássággal kapcsolatos viták húzódnak. Hiszen maga a munkásság fogalma is konstrukció. Az országgyűlési képviselővé választott nők csakis parlamenti felszólalásukban alkalmazták a hivatalos munkásfogalmat, ábrázolták önmagukat munkásnőként: „Úgy tűnik, a munkásság – mint a hivatalos diskurzusban egységesnek ábrázolt társadalmi csoport – tagjaként csak hozzászólásukban reprezentálták magukat.” (145.)

A könyv hét fejezetből áll. A gazdag jegyzetapparátus, a hivatkozások a könyv végén találhatóak, így is elkerülve a képeket is tartalmazó főszöveg felbomlását, túlzott szakaszolását. Tóth Eszter Zsófia nagy érdeklődésre számot tartó könyvvel jelentkezett 2010-ben, amely mind a szakmai, mind a laikusok körében pozitív visszhangra talált. A könnyen kezelhető és olvasmányos munka a történeti vizsgálatok terepévé vált szocialista időszakot hozza közelebb a ma olvasójához. Sikeresen!

(*Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010*)

Jegyzetek

- ¹ GYÁNI Gábor, *Előszó*. In: HORVÁTH Sándor, PETHŐ László, TÓTH Eszter Zsófia (szerk.): *Munkástörténet – munkásantropológia*. Budapest, 2003. 7-11.
- ² TÓTH Eszter Zsófia, „Puszi Kádár Jánosnak”: *munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben*. Budapest, 2007.; továbbá ROSENTHAL, Gabriele, *The Holocaust in three generations: families of victims and perpetrators of the Nazi regime*. London, 1998.
- ³ MEDICK, Hans, „Misszionáriusok a csónakban?” *Néprajzi megismerésmódok kihívása a társadalomtörténettel szemben*. In: VÁRI András (vál.), *Misszionáriusok a csónakban*. Budapest, 1988. 62-109.
- ⁴ GYÁNI Gábor, *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*. Budapest, 1995. 6.
- ⁵ PARK, Robert E., *The city: Suggestions for the investigation of human behavior in the urban environment*. In: PARK, Robert E., BURGESS, Ernest Watson, MCKENZIE, Roderick Duncan, *The city*. Chicago, 1984. 1-46.
- ⁶ ZABOROWSKA, Magdalena, *How we found America. Reading gender through East European immigrant narratives*. London, 1995. 46.

- ⁷ http://mult-kor.hu/20101126_kadar_jeanyai 2011. 02. 06.
- ⁸ PARK, Robert E., BURGESS, Ernest W., *Introduction to the science of sociology*. Chicago, 1921. 56-57.
- ⁹ ROBERTS, Elizabeth, *Women and families (1940-1970)*. London, 1995. 211-219.

KOÓS ISTVÁN

Rajzok egy élet tájairól

B. Juhász Erzsébet: *Mesék az életemből*

B. Juhász Erzsébet hátrahagyott írásai, karcolatai emléknymok, egy karizmatikus személyiség, egy varázslatos tanáregyéniség irodalmi formában élénk tárt emlékképei. Ezek az emlékek nem alkotnak egy integrált élettörténetet, nem egy életpálya vagy egy beteljesített sors-reprezentációi, hanem a hétköznapi élet lenyomatait, az életét, ahogyan azt mindannyian megéljük, szöveggé formálva. Súlyos traumák elbeszélései és apró, villanásnyi képek kerülnek egymás mellé, családtagok elvesztésének fájdalmas történeteimeit és könnyed, impresszionisztikus emlékszövegek megférnek egymás társaságában. Narratív összetartás nélküli emlékek ezek, amelyek pusztán jelenlétük erejével hatnak, ahogy rákényszerítik magukat az emlékező tudatra, hogy az írás során nyerjenek végleges, rögzített formát.

A *Mesék az életemből* darabjaiban egy olyan ismerősünk emlékét és emlékezését olvashatjuk, aki már nincs velünk, és mégis jelen van a szövegek elbeszélői hangja által. Rajtuk keresztül egy olyan ember szól hozzánk, akinek távollétében is halljuk megnyugtató, meleg hangját. És milyen különös: mintha

pontosan erről a sajátos viszonyról szólnának maguk a karcolatok is. Mert a heterogén és a közvetlenség retorikáját alkalmazó szövegek néhol expliciten, máshol csak nagyon implicit formában, de csaknem mindenhol jelen lévő témája nem más, mint az öszszetartozás fontosságának kifejezése, az életünk részét képező személyekhez, elvekhez való ragaszkodás erejének tanúsítása. A szenvtelennek tűnő, az érzelmeket közvetlenül ritkán közlő hang mögött egy mély és meleg emberi lélek jelenléte, élettapasztalata érződik, amely hang számot ad az ezernyi szálról, kapcsolódási pontról, amely az élethez és azokhoz köti, akik valaha is beléptek gyengéd figyelmének átható fénykörébe. A kedvesség, a türelem és a figyelmesség, amiből személyiségének ellenállhatatlan varázsa fakadt, itt mintha kitágulna, hogy befogadja az egész világot: rokonokat, barátokat, ismerősöket, sőt állatokat (például Tóbiás kutyát) mutatnak be a rövid lélegzetvételű írások, eközben pedig morális dilemmákról, normákról, alapelvekről adnak hírt. Különösen mély és plasztikus annak az általános emberi tapasztalásnak az kifejezése, az életünk részét képező személyekhez, elvekhez való ragaszkodás erejének tanúsítása. A szenvtelennek tűnő, az érzelmeket közvetlenül ritkán közlő hang mögött egy mély és meleg emberi lélek jelenléte, élettapasztalata érződik, amely hang számot ad az ezernyi szálról, kapcsolódási pontról, amely az élethez és azokhoz köti, akik valaha is beléptek gyengéd figyelmének átható fénykörébe. A kedvesség, a türelem és a figyelmesség, amiből személyiségének ellenállhatatlan varázsa fakadt, itt mintha kitágulna, hogy befogadja az egész világot: rokonokat, barátokat, ismerősöket, sőt állatokat (például Tóbiás kutyát) mutatnak be a rövid lélegzetvételű írások, eközben pedig morális dilemmákról, normákról, alapelvekről adnak hírt. Különösen mély és plasztikus annak az általános emberi tapasztalásnak az kifejezése, az életünk részét képező személyekhez, elvekhez való ragaszkodás erejének tanúsítása.

talatnak, összetartozásnak a megjelenítése, amely a nemlétezőkhöz, az elhunytakhoz, a soha meg nem ismert rokonokhoz, valamint a meg nem születettekhez kapcsolja az egyént, ahol a szöveg a felelősség, a hála, a közös sors kötelékéről, az élet törvényeiről beszél: „Az én családomhoz az elevenek és a holtak egyaránt hozzátartoznak. [...] Úgy is, hogy van, aki már nincs, csak a fejemben, a tudatomban [...]” (*Mintha élnének*)

A féltő aggodalom, ami az élőkhez kapcsol minket, szintén visszatérő témája B. Juhász Erzsébet karcolatainak: fimon érzékenységgel ír arról a szorongásról, amellyel a kislány gondol fiatal, házasuló rokonaira, akik egy új családért elhagyják a régit; amellyel az egyetemre tartó diáklány búcsút vesz édesanyjától; ahogy az asszony figyel aggodva az otthont elhagyó férjet. De ugyanez az ambivalens érzélem fogalmazódik meg rendkívül árnyaltan a távol lévő baráttal (*Itt járt a postás, és nem hozott levelet*), a kevésbé kedvelt

szomszédal (*Méltatlan gondolataim*), sőt az ismeretlennel (*Mindennek rendelt ideje*) kapcsolatban is.

Írásait olvasva óhatatlanul arra gondolunk, hogy ugyanaz az elszakíthatatlan kötelék fűz minket, egykori tanítványait hozzá, szeretett tanárunkhoz, aki türelmével, lelkesedésével és őszinte, mély derűjével nem csupán szakmailag segített minket, hanem örökre szóló emberi példával is szolgált számunkra. A *Mesék az életemből* című gyűjtemény azonban mást, többet mutat a szerzőjéből: a karcolatok különlegesen pontosan szólnak az életről, társas kapcsolatokról, döntésekről, büntudatról és a sors vállalásáról, ezáltal fontos tudást adnak át, önmagunkról is. Mindezt tömör, könnyed, humort és iróniát sem nélkülöző formában, teszük, ismerős és ismeretlen olvasó számára egyaránt kedves, kellemes, figyelemreméltó olvasmányként.

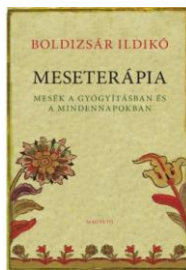
(*Argumentum, Budapest, 2011*)

GALAJDA JUDIT

És addig éltek, amíg...

Boldizsár Ildikó: *Meseterápia*
Mesék a gyógyításban és a mindennapokban

Versenyszellemmel átszőtt világunkban hálás feladat hírt adni legekről, rekordokról. 2010. szeptember 30-a óta Magyarország egy újabb rekorddal büszkélkedhet: ekkor nyílt meg a Balaton-felvidéki Paloznak községben a világ első Meseterápia Központja.

A központ terápiás foglalkozásai, tanfolyamai, mesecsoport-kurzusai a Metamorphoses Meseterápiás Módszer (a továbbiakban: MMM) köré szerveződnek. A megnyitóra, valamint a módszert és alkalmazási lehetőségeit szintetizáló *Meseterápia* című könyv

bemutatójára egyaránt a Népmese napján került sor. A MMM kidolgozója, Boldizsár Ildikó legújabb könyvében így fogalmaz: „A mese önmagunk képességeit illetően a határtalan lehetőségek birodalmába vezet el bennünket.”

A meseterápia a művészetterápia, azon belül a biblioterápia egyik ága. Ez utóbbi olyan terápiás módszer, amelyben valamilyen szöveget („könyvet”) használnak segédeszközként; létezik aktív (Amerikában ezt részesítik előnyben; a terápia alapja műalkotások létrehozása), vagy receptív változata (Európában ez terjedt el; a válogatott olvasmányanyag befogadói élményét feldolgozó beszélgetés követi, a problémamegoldás irányított olvasással történik). A MMM ötvözi mindkét módszert, előbb a receptívet, majd az aktívát alkalmazza. Ez utóbbira a kötetben is találunk példákat (pl. a *Sfurtuna, az elátkozott leány* című mese kapcsán a terápiában résztvevő nő megírta a saját sorsával való találkozását; *A halhatatlanságra vágyó királyfi* meséhez egyéni befejezést írt egy férfi páciens).

Boldizsár Ildikó szerint a MMM lényege „az archaikus mesék segítségével elvezetni az embert odáig, hogy felismerje és megvalósítsa mindazt, amire vágyik, amit kívánatosnak tart, és működővé tegye maga körül azt, ami nem működik, de szeretné működőképessé tenni [...] a mese [...] olyan történet, amely képes összerendezni a káoszt, és a helyére állítani egyfajta teljességet. Gyógyító erejének épp ez a titka.” Alaptételnek tekinti, hogy nincs olyan élethelyzet, amelynek ne lenne mesebeli párja, ezért kiindulópontként a terapeuta és a páciens együtt választják ki azt a mesét, amely az adott szituációhoz tartozik, majd megállapítják, hol és miért „akadt el” a terápiában résztvevő a mesehőshöz képest? Mivel a mese konkrét megoldásokat kínál, tudatmódosító erővel bír, olyan váratlan felis-

merés(eke)t tesz lehetővé, amely változ(tat)ást generál. A terápia alapjaul szolgáló mesék a világ népmeseekincseből kerülnek ki (a könyvben megfogalmazódik, miért nem alkalmasak terápiás célokra a műmesék), különös jelentőségűek a magyar népmesék. A folklorisztika által meghatározott mesetípusok bizonyos problémák megoldásánál előnyt élveznek (pl. az állatmesék segítenek az egyén és a közösség viszonyának a rendezésében, a „részedett ostoba szörny-mesék” a szenvedélybetegségek gyógyítása során alkalmazhatók sikerrel). Boldizsár Ildikó – mintegy az előző inverzeként – sajátos osztályozást állít fel, amelyet „lélektani mesetipológia”-ként aposztrofál. Felosztásának alapja meseterápiai szempontú, a terápia egyes részeihez, illetve az orvosolni kívánt problémahelyzetekhez rendeli hozzá a mesetípusokat, aszerint, hogy egy adott helyzetben mely típusok alkalmazása a legcélravezetőbb. Ez alapján megkülönböztet a probléma kimondását segítő, az aktuális élethelyzettel rokonítható, tükröt tartó, egyén és közösség viszonyát tárgyaló, kapcsolatfelvevő, és a páciens egész sorsát befolyásoló meséket. Rögzíti a varázsmesék 9 gyógyító funkcióját is (tükrőfunkció, modellfunkció, közvetítő funkció, raktár-hatás [más helyzetben is felidézhető], hagyományközvetítés [az ősök tudása], transzkulturális közvetítés [másság elfogadása az agresszív védekezés helyett], regresszív funkció, ellenminta-funkció, álláspont-változtató funkció.)

A kötet második része, amely a meseterápia gyakorlatát tárja elénk, fejezetcímekként meseidézetekeket választ (pl. „elindult szerencsét próbálni”, „egy életem, egy halálom, megpróbálok”, „én a tiéd, te az enyém”, stb.), melyek tükrözik az adott mesei fordulatok mentén fel-

fejthető problémákat, s a bennük rejlő megoldásokat. Boldizsár Ildikó saját, valamint a Mosoly Alapítvány meseterapeutáinak tapasztalataiból származó konkrét példákkal teszi plasztikussá az egyes fejezeteket.

Három esettanulmány, majd a szerzőnek a mesélés preventív szerepéről és az életkori sajátosságokhoz illeszkedő alkalmazási módjáról vallott nézetei – hogy a mesék szerepe egyaránt nőhetne az oktatásban (fontos, hogy az egyes meséket melyik életkorban adjuk át, lényeges az élményszerű feldolgozás) és a mindennapi életben (egészséges felnőtteknél az önismeretet segíthetné) – teszik teljessé az alapl műnek joggal nevezhető könyvet. Végül a Meseterápiás Központ lehetőségeit villantja fel utószavában, rendkívül inspirálóan és visszafogottan, amelyet a kötet írása idején még nem vett birtokba a nagyközönség.

Boldizsár Ildikó művének legnagyobb erénye – olvasásra sarkalló, közzérthető stílusa és tudományos eredményei mellett – hitelessége, őszintesége (melyben helyet kap a humor, az önirónia is), az olvasóval való folyamatos kapcsolattartás, játékra, mintegy a terápiába kapcsolódásra hívja az olvasót, feladatot ad. *„Héraklész legnehezebb feladata a Heszperiszek százfejű sárkány által őrzött aranyalmáinak megszerzése volt, az enyém ennek a fejezetnek a megírása”, írja, és vall arról, hogyan hat rá is*

egy-egy terápiában való részvétel, hogyan kell a terapeutának is „megdolgoznia” a sikerért: *„Érett, kibontakozott nővel ritkán találkozom – de nyilvánvalóan nekik nincs is szükségük terápiára.”*. Néhány esetben ugyan az illusztráló példák felsorolása túlságosan bőséges (mesehelyszínek felsorolása a 106. oldalon 16 sor; mesei ellenfelek listája p. 178-179. 18 soron keresztül), kevesebb éppoly meggyőző lenne, de ez magyarázható a teljességre törekvéssel, a szerző alaposágával, és rávilágít arra is, mekkora örömet okozott számára a munka elkészítése. A lábjegyzetben elhelyezett szakirodalmi hivatkozások gazdag lehetőséget nyújtanak akár a további tájékozódásra, akár állításai alátámasztására; a gazdag irodalomjegyzék (pl. a néprajz, antropológia, pszichológia, orvostudomány, szociológia tárgyköréből), magyar- és világ-irodalmi idézetek sora igazolja a meseterápia interdiszciplinaritását. A kötet tipográfiája a figyelemfelkeltés, lényegkiemelés eszközeként is szolgál: a tételek dőlt betűvel szedettek, a még ennél is fontosabb közlendőket csupa nagybetűs írásmóddal olvashatjuk.

A *Meseterápia* ráirányítja figyelmünket arra a kollektív tudatban mesék által őrzött archaikus tudásra, melyet Róbert Gida után szabadon „tudunk, de elfelejtettünk”.

(Magvető, Budapest, 2010)